

морао уморити па је оставио многе речи непреведене (13) како обично чине наши новокомпоновани интелектуалци, па чак и универзитетски наставници. Наш писац засигурно није од те феле, он је на сасвим супротном крају што доказује и (можда претераним) навођењем текстова на страним језицима на почетку сваке главе. А кад му се омакне да каже да је барон Паскије поднео новогодишњу поруку "испред Дома перова" (стр. 139) само потврђује да смо сви изашли из истог шињела.

Овом књигом др Драгољуб Поповић показује да се лепо развија не само као наставник, већ и као писац. Вредност књиге највише је у томе што показује да једна установа може одговарати разним срединама, независно од облика владавине и за сва времена. Вредност увећавају прилози (устави од 1814, 1815. и 1830) и кратак резиме на француском језику (14). Сувишно је рећи да тробојни дизајн корица одмах показује о којој је земљи реч. Више плавог на последњој и белог на првој страни, показује исправну намеру аутора дизајна да и на овај начин покаже да ништа није ни симетрично ни савршено. Довољно је да буде изазовно и да подстиче на размисљање. Ова књига то у пуној мери чини. То јој је најбоља препорука читаоцима.

Момир Ђ. Милојевић

Петар Ђ. Стојановић: НАСТАЈАЊЕ САВРЕМЕНОГ ПРАВА У ЦРНОЈ ГОРИ (1850-1900), Титоград, 1991, Црногорска академија наука и умјетности - Правни факултет у Новом Саду, стр. 200.

Црногорска академија наука и умјетности и Правни факултет у Новом Саду, као заједничко издање издали су 1991. године књигу *Настајање савременог права у Црној Гори (1850-1900)*, Књига 1, аутора др Петра Ђ. Стојановића. Рецензенти су: проф. Антун Маленица, професор Правног факултета у Новом Саду и проф. др Милисав Чизмовић, професор Правног факултета у Титограду. Овај рад је прва књига у оквиру научног пројекта "Нормативна активност Црногорске државе у другој половини XIX и почетком XX вијека".

Интересовање наше научне и стручне јавности за правну историју Црне Горе постоји још од краја XIX века. Ипак, правна историја Црне Горе још увек није довољно истражена и обрађена. Политичка и дипломатска историја Црне Горе много више је обрађена и истражена него правна историја. Тај несклад радова је евидентан, и тек последњих година су учињени значајни напори када се појавио читав низ радова из правне историје. Када је реч о Црној Гори у XIX веку треба имати у виду чињеницу да је реч о једној малој држави како по пространству тако и по броју становника, али која је кроз читаво своје постојање представљала значајан политички чинилац у том делу Европе.

Иако је Црна Гора међународноправно призната тек 1878. године на Берлинском конгресу, ипак је она фактички као независна држава постојала много раније. Међународноправни положај Црне Горе у XVIII и XIX веку био је специфичан, пре свега јер се Црна Гора налазила у једној сталној борби против Турске све до коначног међународног признања на Берлинском конгресу 1878. године. Црна Гора је била у вековном окружењу од стране Турске и Млетака, а касније од Француске (краће време) и Аустрије. Овако окружење имало је за последицу и изолованост од осталог дела Европе, која се одразила и на читав правни систем. Наиме, правни систем у тадашњој Црној Гори,

(13) Нпр. "промулгује" (стр. 7), "сесија", "дисолуција" (стр. 22, 27), "ордонанса", "про-визоран".

(14) Без навођења извора и имена преводилаца, па зато остају без оцене.

пored осталог, карактерисао се задржавањем архаичних правних установа и јаким утицајем обичајног права. Упркос сталним ратовима и ратним опасностима, Црна Гора у наведеном периоду функционисала је као држава, како на унутрашњем тако и на међународном плану. На унутрашњем то је период када се доноси читав низ закона чији су значај и интересовање превазишли границе Црне Горе. И поред своје изолације и сталних ратова, Црна Гора ступа у уговорне односе са читавим низом страних држава и потписник је многим мултилатералних међународних конвенција. Наведимо да је Црна Гора у периоду од 1700. до 1918. године, када је ушла у састав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, закључила 497 међународних уговора и других аката са елементом иностраности (1).

Већ крајем XVIII века Црна Гора се отвара према Европи. Ту је већ и присуство и интерес великих сила: Русије, Аустрије, Француске и Енглеске за деобу умирућег Отоманског царства. Присуство ових великих сила значи и појачан утицај европског права и све већу еманципацију Црне Горе у међународним односима. За разлику од других југословенских земаља, писано право се у тим нашим земљама развијало под утицајем европског права, пре свега римског права, док у Црној Гори обичајно право је превалентно. Ово се нарочито огледа у приватноправним односима где се обичајно право задржало сво до нестанка Црногорске државе 1918. године.

Законик владике Петра Првог из 1798, Општи имовински законик из 1888, Устав из 1905, Кривични законик из 1906, Закон о грађанској судској надлежности из 1902, Закон о кривичној судској надлежности из 1902, Закон о устројству судске власти, Закон о административној подели Црне Горе, Трговачки и мјеснични закон из 1910. и Закон о јавним правозаступницима из 1910, представљају свакако најважније системске законе формалног и материјалног права. Овим законима црногорско законодавство добило је све карактеристике савременог законодавства.

Општи имовински законик из 1888. године, чији је творач В. Богишић, свакако представља највеће достигнуће црногорског законодавства и права уопште. Овај законик је постао веома познат и цењен не само у Европи, него и шире. Због свог значаја ОИЗ је у нашој правној науци највише обрађиван и проучаван.

Аутор је рад поделио на три дела. Први део обухвата: Опште напомене, Погледи на настајак и природу права, Односи између обичајног - неписаног и писаног права, Црква и право, Држава и право, Неки методолошки проблеми у историјско-правној науци, Правне установе и њихова дијалектика условљеност општим друштвеним развојем и Обичајно право као особити научни проблем.

Други део обухвата: Законик књаза Данила и његово значење за непосредну праксу, Стање нормативне активности црногорске државе у непосредној пракси у другој половини XIX вијека, Суд и судска процедура, Спољни односи Црне Горе и режим комуница, Брачни односи и наслеђно право.

Трећи део обухвата: Законодавна дјелатност црногорске државе у другој половини XIX вијека, Дужничко-повјерљивички односи, Право на првокуп непокретне имовине и комунице у законодавној пракси, Промјене у наслеђном праву и брак, Старатељски послови, Ванбрачни преступи, Општи имовински законик (1888), Имовински законик као повод за убрзану нормативну активност црногорске државе, Умјесто закључка, Скраћенице, Основна литература.

Одмах да нагласимо да овај систематски рад обухвата целокупно црногорско право од 1850-1900. године. Рад је резултат дугогодишњег научног истраживања црногорског права и законодавства. Аутор рада, професор др

(1) *Преглед међународних уговора и других аката значајних за међународне односе Црне Горе 1700-1918. године*, Београд, Титоград 1987, Институт за међународну политику и привредно-историјски институт СР Црне Горе.

Петар Стојановић (1921-1990), свакако је један од највећих југословенских стручњака за правну историју Црне Горе. Професор Стојановић је објавио велики број чланака, расправа и других истраживања из правне историје Црне Горе. Нарочито су значајне две опсежне студије: *Законик владице Петра I - историјско правна студија*, Цетиње, 1983. и *Правни зборник (1933-1983) историјско-правна студија*, Цетиње, 1984. Професор др Петар Стојановић је био професор Правног факултета у Титограду, где је предавао породично и наследно право.

У првом делу рада обрађен је настанак и природа црногорског права. Указано је на традиционалност и особиту снагу обичајног права у односу на писано право. Затим је аутор указао и на неке методолошке проблеме у историјско-правној науци, наглашавајући да црногорски закони имају своју специфичну форму, јер нису кодекси у савременом техничком смислу. Први црногорски закони су у ствари мешавина и компромис права и "неправа", заправо елементарна религије, правде, морала, фолклора и др.

Други део рада обрадио је Законик књаза Данила, као и његово значење за непосредну судску праксу. Овај део рада је веома значајан, јер је реч о једном од најзначајнијих правних аката црногорске државе XIX века. У овом делу поред материјалног права одређен је и судски поступак везан за Данилов законик.

Аутор је детаљно обрадио брачно и наследно право, анализирајући читаво законодавство и судску праксу. На основу својих истраживања и разматрања наследног права, аутор закључује, да наследно право у условима динамике судске праксе у другој половини XIX века није стигло да се уобличи у категорију савременог европског наследног права, али да се у њему назире тек обриси тог права.

Трећи део рада обрађује законодавну делатност црногорске државе у другој половини XIX века. Аутор је дао нагласак на грађанскоправној материји, као и на наследном и брачном праву. Са посебном пажњом аутор је обрадио Општи имовински законик из 1888. године, који представља радикалан заокрет и новину у нормативној делатности црногорске државе, и "који је положио темељ правилнијем суђењу у Црној Гори и прославио име црногорско у најдаљем свијету", како књаз Никола пише В. Богишићу 23. III 1893. године, који је био министар правде Црне Горе (1893-1899). Значајан је ауторов закључак у критичкој оцени досадашњих проучавања, оцењивања и објашњавања установа Општег имовинског законика од стране историјско-правне науке са правно-догматском обрадом ових установа. Тако су неки аутори извели закључке о регресивном дејству Општег имовинског законика, а други аутори, с обзиром на космополитско облигационо право формулисано у самом Законику, виде прогресивно дело које иде испред стварних потреба тадашње Црне Горе. Аутор сасвим добро и основано закључује на основу научних анализа Општег имовинског законика да су оба ова гледишта која су дијаметрална и која се заснивају на противречним одредбама Општег имовинског законика, у ствари провизорна и немају никаквог основа и ослоња како у одредбама самог Законика, тако и у његовој примени у пракси.

У то време долази до реорганизације и модернизације државне власти и правосуђа, и формирања савременог европског права. Свакако да је најзначајније у читавом том процесу било именовање Валтазара Богишића за министра правде. Богишић је био не само редактор и творац Општег имовинског законика, него је и највише допринео његовој примени у пракси. Такође је био и аутор читавог низа паредби, упутстава, расписа и др. аката са законском снагом. Треба нагласити да се у то време снажно развија црногорско правосуђе, долази читава плејада врло квалификованих правника из иностранства, углавном из Аустроугарске. Поред Богишића долазе: др Ј. Војновић, др Ј. Бакотић, др Ј. Томановић, С. Кнежевић и др, који раде на реорганизацији правосуђа, као и на увођењу савременог формалног и материјалног права у црногорску правну праксу традиционално везану за обичајно

право. Фактички, ови истакнути правни стручњаци много су урадили на подизању нивоа црногорског правосуђа уопште, рецепцији установа савременог европског права и елиминисању старих превазиђених и конзервативних обичајних установа и правила. Напоменимо да Црна Гора није имала своје правне школе и да су се црногорски правници школовали у иностранству, или су, пак, странци из Аустро-Угарске долазили у Црну Гору.

Улажењем Црне Горе у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца 1918, црногорско законодавство егзистира, и даље се примењује на подручју Великог суда у Подгорици, све до 1941. године. У "новој" Југославији примењују се правна правила имовинског права све до доношења Закона о облигационим односима 1978.

Аутор подвргава критици неке заблуде које су још увек присутне у нашој историјско-правној литератури, а које се исцрпљују у стерилним формулацијама о непримењивости Општег имовинског законика у пракси, јер је обичајно право имало јачу снагу и већу традицију. Са доста прихватљивим аргументима аутор закључује да је нормативна активност црногорске државе у другој половини XIX века одговарала практичним потребама црногорске државе тог времена.

Разматрајући овај рад проф. др П. Стојановића, могу се дати одређене констатације. Пре свега, аутор је читав овај рад обрадио студиозношћу врсног научника. Свакако је посебна карактеристика овог рада и оно у чему се он издваја од осталих радова ове врсте, један критички приступ и осврт на целокупну досадашњу историјско-правну литературу која обрађује правну историју Црне Горе у XIX веку. Поред проучавања постојеће литературе, аутор је проучио и прегледао све законске акте, уредбе, расписе, упутства, инструкције и др. тадашњег црногорског законодавства. Поред тога, аутор је извршио темељан преглед тадашње судске праксе. На основу свега тога, аутор је дао једну критичку анализу читаве ове материје обухватајући како нормативну активност државе, тако и обичајно право, грађанско, породично, брачно, наследно и кривично право. За разлику од већине других који су обрађивали ову материју, акценат овог рада је у исцрпној анализи практичне примене ових норми.

Читав рад је писан врло јасним и разумљивим језиком. Аутор је користио и коментаришао сву расположиву домаћу и страну литературу о црногорском праву XIX века.

На крају овог малог приказа можемо закључити да студија професора Стојановића представља значајан допринос у проучавању правне историје Црне Горе у XIX веку, и корисно ће послужити не само правницима, историчарима, социолозима, политиколозима, него и свима који се интересују за историју Црне Горе у XIX веку.

др Ђорђе Лопичић